

ІДЕАЛ ТА ВЛАДА В ТЕОРЕТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Слободянюк А. В.

(Вінницький державний технічний університет)

Поняття влади є одним із центральних понять в соціології політики. Воно дає ключ до розуміння політичних інститутів, політичних рухів та самої політики. Визначення поняття влади, суті та характеру влади має важливе значення для розуміння природи політики та держави, дає можливість виділити політику і політичні відносини із всієї суми суспільних відносин. Але головне і те, що своє майбутнє та чи інша нація досить часто пов'язує саме з сильною владою, котра здатна не тільки навести порядок у країні, а й забезпечити певний добробут населенню. Тобто, уявленню про владу можна віднести до системотворчого компоненту суспільного ідеалу.

Проблема визначення сутності влади, її природи, місця в соціальних відносинах хвилювала мислителів різних часів. Необхідно відмітити, що дана проблема своєю гостротою не обійшла і українських теоретиків. Одним із перших мислителів, хто заклав підвалини української соціології, був М. П. Драгоманов (1841-1895) — людина енциклопедичних знань, різнобічних наукових, інтересів. В розробці своєї теорії М. П. Драгоманов особливу увагу приділяє соціології політичних відносин. Тут його цікавлять насамперед проблема влади, взаємовідносин між державою та суспільством та ін. Влада як суспільне явище, що безпосередньо визначає долі мільйонів людей, цікавила М. Драгоманова з самого початку його наукової діяльності.

Уже в ранніх працях «Імператор Тіберій», «Державні реформи Діоклетіана і Константина Великого», «Питання про історичне значення Римської імперії і Тацит» та інші він намагався розв'язати загадку влади, її ролі в житті народів, її здатності впливати на хід індивідуальних людських доль. На думку М. Драгоманова, влада як суспільне явище безперервно еволюціонує; поточна політика мінлива, підлягають змінам і фундаментальні, здавалося б, основи політичного устрою. Тому не існують і не можуть існувати будь-які інститути влади, політичні чи правові установи, які мали б претендувати на безперечну, поза історичну сталість. Політичне життя за своїм змістом є процесуальним, тут усе рухається, виникає, деякий час впливає на суспільство й поринає в небуття; старе змінюється новим, причому ці процеси в цілому закономірні, — така методологічна установка Драгоманова в дослідженні тих проблем, які в сучасній соціологічній науці визначають предметне поле соціології влади. Дослідження в галузі стародавньої історії вперше наштотували М. Драгоманова на проблему співвідношення влади політичної і влади ідеологічної, духовної.

Погляди й роздуми відносно цієї проблеми викладені ним головним чином у двох публікаціях: «Із історії відносин між церквою і державою в Західній Європі» (1876) і «Боротьба за духовну владу і свободу совісті» (1875). Простежуючи суперечність між світською і духовною владами в

питанні про свободу совісті, учений обґрунтовує власне переконання в тому, що особистий світогляд людини не мусить бути підпорядкованим будь-якому зовнішньому авторитетові. Він справедливо зазначає, що сама ідея підкорення церкви державі, хоча й надавала більше умов для прогресу, ніж духовне панування, та все ж поневолювала особисте моральне життя політиків.

Аналізуючи складні перипетії боротьби за свободу віросповідання в Європі XVI-XVII ст., М. Драгоманов доходить висновку про закономірний характер утвердження пріоритету світської влади стосовно влади духовної. У цьому питанні він цілком поділяє думку відомого російського історика та правознавця Б. Чичеріна, який писав: «Результатом усього історичного розвитку середніх віків, усіх суперечок і боротьби між світською владою і духовною, був той, що земна природна мета людини була визнана цілком незалежною від мети небесної чи надприродної. Явним доказом служило те, що небесна мета не досягається примусовими засобами, а тому не може панувати в політичній галузі, яка має характер примусовий».

На думку М. Драгоманова віротерпимості не має місця там, де держава намагається регламентувати духовне життя громадян [51]. Ніякі «ідеальні» моделі суспільного врядування не можуть бути настільки бездоганними, щоб в ім'я їх реалізації обмежувати свободу індивідуального самовираження. Таким чином, дослідження М. Драгоманова в галузі відносин церкви й держави [52] порушують, по суті більш загальну й водночас більш глибоку проблему політичної соціології - не тільки проблему взаємодії політичної організації суспільства з пануючою в ній ідеологічною системою, та проблему харизматичності влади, але й проблему ідеального уявлення про владу. Як відомо інтерес до неї неслабшав протягом усього XX ст.: досить згадати

М. Вебера, К. Мангейма, А. Грамші, теоретиків Франкфуртської школи, Л. Альтюсера тощо. Продовжує дану проблематику інший український соціолог, мислитель В. Липинський (1882-1931). Основоположні ідеї політичної соціології Липинського безперечно постають із його політичного темпераменту, обставин індивідуальної біографії та моральних переконань. Політична соціологія В. Липинського народжується з ідеологічних, політичних і військових конфліктів, які стрясають Європу початку XX сторіччя. В ній домінує один дискурс — дискурс війни. Сила, воля, боротьба, влада доміняти політичного мислення Липинського. Ніщо в сфері політики не дається без боротьби, тому він, як Геракліт, міг би вигукнути: «Війна батько всіх, цар всіх: одних вона проголошує богами, інших — людьми, одних створює рабами, інших — вільними». Бути для В. Липинського значить бути сильним, владним. Все, що існує насамперед тому, що воно сильне, а сильне тому, що моральне, розумне. Головним предметом політичної боротьби, на його думку, є земля; політична боротьба - це боротьба за право володіти й розпоряджатися землею. Реальна політика є результатом зіткнення двох сил, двох законів - сили землі й сили капіталу.

Так, за В. Липинським, влада майже буквально виростає з землі. Тому справжнім носієм державної ідеї виступає народ-хлібороб, народ-власник. Розробляючи теорію еліти, В. Липинський тісно пов'язує її із невід'ємним поняттям влади. Для нього еліта — це передусім, ті люди, які можуть організувати суспільство, здатні перебороти деструктивні суспільні тенденції, створити й захистити національну державу. Еліту характеризують дві основні ознаки: сила влади й авторитет. Сила правлячої верстви ґрунтується на стихійному ірраціональному хотінні: «без стихійної волі до влади, до сили, до ризику, до саможертви, до панування - не може повстати серед нації національна аристократія». Крім ірраціональної волі до влади, сила еліти характеризується ще двома цілком раціональними рисами: вмінням володіти технічними засобами організації промислового й сільськогосподарського виробництва. Коротко кажучи, сила еліти - це воля до влади плюс військові, технічні та агрономічні знання.

Та однієї сили для здійснення панування правлячої еліти замало — «на штики можна опиратися, але не можна на них сісти». Тому правляча еліта мусить мати й моральний авторитет. Ставлячи питання про моральний авторитет влади, В. Липинський по суті, зачіпає відносно нове питання політичної соціології того часу — питання про легітимність правлячої еліти. Тут соціологія Липинського в певному розумінні перетинається з соціологією Макса Вебера, який уперше порушує питання легітимності влади [53]. Моральний авторитет правлячої еліти залежить від законності влади, від визнання пасивними масами тих форм суспільної організації влади, які створює еліта, від рівня правової свідомості. Використання владної сили, підкреслює Липинський, мусить мати законну підставу, має відповідати поняттям законності й суспільної моралі, які в даний момент панують у суспільстві. Авторитет влади, врешті-решт, залежить від двох причин: від моралі національної еліти й від ступеня сприйнятливості керованих існуючого устрою.

Отже, можна зробити висновок, що до ідеальних основ влади В. Липинський відносив як моральний авторитет, так і силу суб'єкта влади. А саме поняття влади визначав як владні відношення, які базуються на методах переконання, примушення, силових, насильницьких дій з боку суб'єкта влади по відношенню до її об'єкту. Ще раз відзначимо, що даний підхід є продовженням веберівської традиції. Говорячи про творчий спадок як М. Драгоманова, так і В. Липинського, необхідно відмітити вагомий політичний слід, який вони залишили, в розвитку української соціологічної думки. Так, М. Драгоманов, розробивши оригінальну політично-соціологічну концепцію, по-новому вирішив проблему влади, держави, політичних і загальнолюдських прав і свобод особистості. «Теорія еліти» В. Липинського своєрідне розуміння природи націй і влади має особливе значення і актуальність для наших днів.

Література:

1. Соціологічна думка України: Навч. посібник / М. В. Захарченко, В. Ф. Бурлачук, М. О. Молчанов та ін. — К.: Заповіт, 1996.
2. Драгоманов М. Боротьба за духовную власть и свободу совести в XVI-XVII столетии // Вибране. — К., 1991. — С. 57.
3. Забаревський М. Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. — Відень, 1925.